

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLV/1—2

НОВИ САД
2002

С.-Х. ДИЈАЛ. ТРСИТИ „КРЕСАТИ, КРЧИТИ” У ОПШТЕСЛОВЕНСКОМ И ИНДОЕВРОПСКОМ КОНТЕКСТУ

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

UDC 811.163.4'367.625

С.-х. дијал. (и зап. буг.) глагол *ѡрсѡити* 'кресати, крчити' по-сматра се одвојено од хомонима 'свршити' и (рефл.) 'старати се', као могућ одраз праие. корена **turk/turk-* 'сећи' > прасл. **tъrs-*, на који се, пре него ли на ит. *torso*, своди сх. (такође слн. и чеш.) *ѡрс* 'пањ, кочањ, чокот', прасродно са лув. *tuwarsa* 'чокот, вино', одакле (преко трачког?) гр. *thýrsos*, а из словенског осет. *tærs* 'буква'.

Кључне речи: етимологија, словенска/индоевропска; проблем прадомовине (Словена, Индоевропљана).

Глагол *ѡрсѡити* у српско-хрватском представља занимљив случај полисемије и(ли) хомонимије. Јавља се у три основна значења. Књижевни језик зна за повратни облик *ѡрсѡити се* „старати се, бринути се”. Вук га бележи у другом издању Рјечника без посебног ареалног одређења, а РЈА даје примере из Хабделића, Витезовића, Белостенца и Мартића; код тих старих писаца и лексикографа глагол се употребљава са прилошким одредбама (нпр. *ѡрсѡити се ѡроѡив слободе*) и са *за* + инфинитив, или апсолутно, а као једини пример из живог говора бележи се конструкција са намерном реченицом забележена у Вароши код Славонског Брода: *Svaka se familija ima trsiti, da pobolša svoje стаће* (РЈА). Ареал би му се могао означити као северозападни део српско-хрватског простора (Војводина, Славонија, кајкавски дијалекат), а захвата и крајњи југ словеначке језичке територије (слн. дијал. *tršiti se* „трудити се”, Цигале у Белој Крајини); у сваком случају, не преклапа се са ареалима *ѡрсѡити* у друга два значења. У данашњем говору Београда и северне Србије реч није сасвим непозната: чује се, премда ретко, у обрту *ѡѡа се (ѡѡ) ѡрсѡѡ?* који се схвата као „шта се размећеш, шта се правиш важан?”, но изворно је могао значити „шта те брига?”.

На југозападу, у Црној Гори, *ѡрсѡити* долази у значењима која се свде на „свршити, обавити”. Вук у другом издању Речника има одатле *ѡрсѡити*, -ѡм „свршити” и *ѡрсѡити (ѡсоао)* „fertig machen, expedio”, ~ *коѡа* „abfertigen, expedio”; *ѡрсѡити вино* значи „продати / потрошити вино” (РЈА), у Загарачу *ѡрсѡити лѡзе* „упропастити лозе” (о козама које су их обрстиле), *ѡрсѡити бевѡјку* „упропастити девојку” (Ђупићи); апсолутно се глагол употребљава у значењу „скончати, умрети”: *Veli se: on je davno trsio Ријечка нахија* (РЈА); како и са и без префикса (*ѡѡрсѡити*) има перфективно значење, за трајну радњу употребљава се итератив *ѡѡрсѡѡити*, нпр. са објектом *сијено*: *Лијепо смо јѡтрос ѡтрѡли сијено „свршавали посао око*

онда имамо посредну потврду да је глагол *ѡрсѡиѡи* у средњем веку у североисточној Србији живео у истој употреби у којој је петстотинак година доцније посведочен далеко одатле, на тлу Далмације, у Пољцима код Сплита, где је Дошен забележио *расѡрсѡиѡи* „прокрчити“ и *ѡроѡрсѡиѡи*, *-ѡм* „оправити“, са објектом *ѡуѡи* у оба случаја (RJA).² Једва да може бити сумње да се ту, на граници чакавштине и штокавске икавштине, ради о истом глаголу као у источној и јужној Србији, без обзира на широк простор који зјапи између ових потврда. Да ли је реч била у прошлости позната и у том међупростору, који укључује територију нове штокавштине, тешко је рећи, упркос евентуалним топономастичким траговима (уп. село *Трса* код Плужина, на подручју зетско-сјеничког дијалекта).³

Пажњу етимолога први је привукао рефлексивни облик *ѡрсѡиѡи се*, што се чини и природно, јер је он једини ушао у књижевни језик, а и живео је у говору средина одакле су потекли и у којима су се кретали први домаћи језикословци. Већ је Франц Миклошич предложио једно тумачење, које до се до данас понавља, задржавајући своју привлачност (Miklosich 364). Према том тумачењу, посреди би био архаизам, прасл. **tr̥siti* (*se*), од нулске базе корена који је у **trud̥s*, са проширењем *-s* као у лит. *triūsas* „труд“, *triūsuoti* „трудити се“. Додали бисмо да се такво проширење најбоље тумачи као дезидеративно образовање, какво се код глагола са оваком семантиком може очекивати. Ову етимологију прихвата Скок (Skok III 509) s.v. *tr̥siti¹ se*. Он, међутим, издваја у посебну одредницу *tr̥siti²*, обухватајући њоме значења „свршити“ и „кресати, крчити“; ипак, на крају, није у стању да за тако издвојен глагол понуди друго објашњење, него опет упућује на горенаведени литавски глагол *triūsuoti* „sich bemühen“ (509 д.).⁴ У новије време то тумачење преузима

² Kosor у *Filologija* 9, 49 наводи *ѡѡрсѡиѡи* „исећи, уништити“ — значење које као да чини спону између овог трећег и оног другог, црногорског).

³ Стрп. антропоним *Тр̥сѡивљѡк*, посведочен двома дечанским хрисовулама у метохијском селу Чабићу у првој половини XIV века, пружа свакако прву посредну потврду нашег глагола, но његова нам мотивација није позната: може се радити како о заштитном имену типа *Сѡивѡвук*, дакле са *ѡрсѡиѡи* „ослободити се, оканити се“, тако и о надимку наведеном поводом конкретног догађаја, можда од *ѡрсѡиѡи* „крчити, плевити“ и *вук* „уродица“. Територијално обе могућности су отворене, будући да је у овом другом значењу реч посведочена у источном суседству Метохије, на Косову, а у оном другом одмах западно одатле, у Црној Гори (по Грковић 1986, 182: „слож. име или надимак од осн. у глаголу *ѡрсѡиѡи* [sic!] и именице *вук* која је честа у слов. антропонимији“).

⁴ Уп. и Bezljaj 1968, 74. Скок упркос нејасном формалном односу ставља овамо породицу *ѡѡрасѡиѡи* Вук, *ѡѡрасѡиѡи* (*рабѡѡи*) „свршити“, *ѡѡрасан* „експедитиван“, *ѡѡрасѡѡѡѡи* impf. Косово (Елезовић) итд. (Skok III 509 д. s.vv. *tr̥siti¹* и *tr̥siti²*; већ Вук упућује за овај глагол на *ѡѡрсѡиѡи*). Упркос сазвучности и блискости значења, тешко је успоставити формалну везу између ова два глагола. Једини пут који сагледавам била би претпоставка да је *ѡѡрасѡиѡи* дисимиловано од **ѡѡѡрасѡиѡи*, варијанте са префиксом **ѡѡ* (који овде значењем добро одговара, док у *ѡѡрсѡиѡи* и сл. ваља претпоставити **ѡѡ-*) и са — иначе непотврђеном — *ѡ-* базом корена **tors-*; но све ово је прилично неизвесно, и мора се за *ѡѡрасѡиѡи* до даљњег допустити могућност другог, можда страног порекла. Могло би се помишљати на **ѡѡхарасѡиѡи*, од гр. *χαράσσω* „урезивати, цртати“, у изворном значењу „прецртавањем отписати (ставку)“, све то опет под претпоставком да су варијанте *ѡѡрасѡиѡи* Србија (Стојановић), *расѡрасѡиѡи* „разјаснити“, *ѡѡрасѡиѡи/ѡѡасѡиѡи* „свршити, дојести“ Бања Лука (RJA; Skok III 510) секундарне у односу на најраспрострањенији лик *ѡѡрасѡиѡи*.

Куркина (1997, 51 д.), али само за значења „трудити се” и „свршити, скончати”. Њена је заслуга — а ради се свакако о водећем проучаваоцу јужнословенске лексике на општесловенском плану у наше доба — што је, у једном ранијем раду, издвојила *īrsiīti* у значењу „крчити” (Куркина 1992, 83 д.; уп. 1998, 216), чиме је утрла пут исправном сагледавању целе породице, премда је не можемо следити у свим детаљима интерпретације, која се своди на претпоставку да је *īrsiīti* „крчити, чистити” (она упркос томе што располаже примерима из Елезовића узима само то значење) деноминал од речи *īrs* у значењу „чокот у виду чворновате палице подешен за обраду земље”. Та исходна семантика можда пружа задовољавајуће објашњење за рум. славизам *a tîrși* „дрљати, влачити”, слн. дијал. (Толминско) *třš* „плуг са два раоника” (двойной плуг)”, али из горе наведених примера (*на*)*īrsiīti* „(на)кресати” (пруће за ужад, лисник за стоку), *īroīrsiīti* „просећи пут” јасно произлази основна семантика „сечења, резања” — за шта комад дрвета свакако није погодна алатка. Уосталом, Богдановићева дефиниција коју Куркина сама наводи: „трси се трње и коров, а крчи грмље” (Bogdanović 1982, 288) указује на то да се *īrsiīti* употребљава за чишћење терена од ситнијег растиња **сечењем**, а *крчи* за уклањање крупнијег растиња, које изискује **ископавање** с кореном. Но Куркина сасвим оправдано уводи у игру именице *īrs* и *īrш*, којима се ваља посебно позабавити.

С.-х. *īrs* (такође *īřс*, *īrsà* Прчањ, жумбечарски католици Skok III 509; Вргада, Јуришић) означава чокот, чворић (кргу) на њему, кочањ, стабљику, уопште тврди део зељасте биљке (*īrs* од *кујуса* поред *īrs* од *лозе* Микаља), а преносно и „племе, лозу” (у Сињу).⁵ Колектив *īrsје* Вук бележи у Петрињи, Скок код жумбечарских католика (*īřсе*) а забележен је већ у стцслав. глагољском споменику као *трьсик* „vinea”; друге изведенице су глагол *īrsaiiti* се у херцеговачкој здравици, упоредо са *бусaiiti* и *класaiiti* „чврснути, solidescere, обликовати се у стабљику” (Вук; РСА), придев *īrsaii* такође у здравици из Херцеговине, *īřснаи* Бока (Вук), *īршнаи* (Паштровићи) „крупан, крут, робустан”. У српско-хрватском реч је распрострањена на западу, тако да јој се ареал делимично подудара са *īrsiīti* „обавити, решити” и *īrsiīti* се „старати се”. Од других словенских језика посведочена је у словеначком *třs* „чокот, стабљика, кочањ, кукурузни клип очишћен од зрна” (Pleteršnik 2, 698),⁶ а такође у чешком *trs* „корен биљке са стабљиком, посебно винова лоза, језгро главе вице код зеља, кочањ” (Holub-Корећнý 391).

Досад преовлађује убеђење у страно порекло ове речи. Још Јагић (ASPh 1, 159) и Штрекељ (ibid. 12, 471 и 28, 535 д.), а за њима други, међу којима Махек (Machek 654) и најскорије Snoj 688 изводе је из итал. *torso* „труп, торзо; кочањ, дрвенасти део биљке, стабљика”, срлат. *tirsus*, *trismus*, што се, преко познолат. *tursus*, своди на гр. θύρσος.

⁵ Интригантна је могућност везе са буг. дијал. речју *търса* „нарав, ђуд, карактер”, која у неким примерима поприма значење наследних особина једног рода: *търсват* им *търсват* — *дъ дибилейт* Еленско (БД 7/1974, 145), *неволни изразители на търсата на своите предци* Петко Славейков (РРОД 518).

⁶ За слн. ареал уп. Bezlaj 1956—1961, II 275 s.v. *Trsek*, по коме је тај микропоним ограничен на јужни појас Словеније од Беле Крајине до Нотрањске.

Ареал као да говори у прилог романском пореклу, али упркос томе има оних који реч просуђују као прасловенску, и то у вези са стсл. трѣса, трѣсина „saeta“, трѣсъ „vitis“, лит. *trušis, triušis* „трска“ (Scheftelowitz 166; Bezljaj 1968, 78—81), који овамо ставља и белокрањско *tršiti se* „трудити се“), или прасродну грчкој θρίνια „винова лоза“ (само у глоси са Крита) < *trisia (?), алб. *trishë* „калем, изданак“ (Skok III 509).⁷ Скок уз то, а за њим Куркина (1992, 83 д.) упућују на слн. *třš, trša* „пањ; криво кржљаво дрво, жбун; труп; буква одрезаних грана; буква уопште; Rebenkopf“ (Pleteršnik), „дебело и ниско стабло; суво стабло; клада, грм“ (Štrekelj 43), као и на рум. *tirș* „жбунасто, закржљало дрво“, по општем мишљењу из словенског. Стога Скок реч *ūpc* просуђује као домаћу, „грчко-арбанашко-прасловенски“ лексем, а *ūpc (коју реконструише и за српско-хрватски на основу топонимије)⁸ као (могућу) изведеницу на -*io* одатле. Слично Куркина I. с., која, међутим, претпостављајући изворно словенску основу **třs-/třš-* (уп. Куркина 1998, 216), допушта и њено укрштање са позајмљеницом *třsə < ит. *torso*, а ове друге са словенском породицом *trěstь „трска“.

Одиста, у Пироту Живковић бележи именице *ūpc* т. „трска, место обрасло трском“, *ūpcāk* „земљиште под трском“, упоредо са глаголом *ūpcim* који дефинише овако: „чистити земљиште од трса [истакао А. Л.], шибља, корова“. Ту се вероватно ради о секундарној адидеацији до које је дошло након испадања завршног -*ū* у ном.-ак. речи *ūpcū* „трска“ и губитка падешке промене у којој се оно могло чувати, слично као што би и у словеначком *třs* у значењу „trst, bičje“ било настало од *trst* након отпадања завршног -*t* у косим падежима придева *třsten* (Snoj I. с.). Додуше, с.-х., слн. и чеш. *třs-* допушта чак четири реконструкције на прасл. равни, поред **třs-*, **třs-* и **trěs-*, **trěs-*,⁹ са следом ликвида — полуглас; у овом последњем случају могло би се помишљати на варијанту прасл. речи *trěst, рус. *тпрость* без -*ть*, као у лит. *trūšiai, tr(i)ušis* „трска“. Но рум. *tirș*, како то примећује већ Куркина (1992, 83), говори за след полуглас — ликвида, а ако се у **trěstь, trušis* глас иза *й* своди на праие. *s, како се то бар традиционално узима (Pokorny 1097: праие. **trus-*),¹⁰ онда би *s* у ***trěs-* било нерегуларно, јер се у тој позицији очекује, додуше, у литавском *š*, али у прасловенском *x; од **trěx-* би пак било могуће извести *třš-*, али не и *třs-*. Тзв. *ruki*-правило присиљава нас да у свим варијантама првобитног вокализма за завршни спирант јсл. и чеш. *třs-* претпоставимо постање од праие. безвучног палатала *k — наравно, под условом да се ради о баштињеној речи, а не о позајмици. Ову дилему

⁷ Тако већ Sommer, Charpentier KZ 40, 475.

⁸ Skok III 510 ставља у наслов топоним *Trš* за који није јасно да ли га је црпао из нама непознатог извора или напросто реконструисао на основу непосредно иза њега наведеног деминутива (?) *Тршић*; но овај топоним може се пре, заједно са чеш. *Tršice*, уп. и *Tršín*, свести на патронимик од ЛИ *Трхъ* > стчеш. *Trch*, хипокористика од *Търпимиръ* (J. Svoboda у Profous IV 387; Hosák/Šrámek II 607).

⁹ Дистинктивни у овом погледу били би сродни пољски и, у највећој мери, источнословенски облици, када би их било.

¹⁰ На другом месту Покорни исте балтске и словенске речи, а уз њих и стсл. трѣса, ставља под корен **streu-* са денталним (?) проширењем (id. 1026).

можемо решити, или бар приближити коначном решењу, само ако размотримо проблем у ширем, индоевропском контексту.

Најпре ваља указати на једну досад неуочену иранску паралелу. То је назив за букву у језику кавкаских Осета, који у иронском дијалекту гласи *tars*, а у дигорском *tarsæ*. Унутар осетског језика овај фитоним нема етимолошких веза, нити правих паралела у другим индоиранским језицима.¹¹ Са друге стране, подударност са словенском речју веома је упадљива, како у облику, тако и у значењу (у неким словеначким говорима *trš* значи управо „буква”), а њено некадашње присуство у језику дачких Словена, о којем сведочи румунски славизам *tîrș*, увелико смањује тешкоћу коју ствара велика удаљеност између северног Кавказа и источних обронака Алпа; уосталом, евентуална веза двеју речи могла би датовати из времена када су преци данашњих Осета, Сармати и Алани, још живели у прибрежју Црног Мора и у јужном суседству Прасловена.

Нејасан остаје однос словенске речи са алб. *trishe*. Претпоставка праие. дијалекатског назива за чокот **tris-* на основу њиховог поређења са гр. θρίνία = ἄμπελος врло је крхка, чак и ако би се јсл. *trsz* смело изводити из прасл. **trъsz* (против чега говоре и *ruki-*правило и рум. *tîrș*). Формално је могуће свести грчку реч на **trisia*,¹² али то је само једна од могућности фонетске реконструкције њеног праоблика; у највећем броју случајева грчко θ- стоји за праие. **dh-*; поврх тога, овде се не ради о нормалном грчком термину, него о хапаксној гласи са Крита, која стоји под сумњом како непоуздане предаје облика, тако и негрчког порекла (уп. Frisk III 685 s.v. θρίων). И око алб. *trishë* мишљења су подељена, па би по једноме могла (као и сл. *ūpc*) бити позајмљена из итал. *torso* (Meyer 437), а по другоме, недавно изнесеном, из сл. **trъsz* (Orel 465 s.v. *trishe*).¹³ Тако се тешко може одржати Скоков закључак да је *ūpc* „grčko-arb.-praslav. leksem”.

Што се пак тиче грчке речи θύρσοϛ као почетне карике у ланцу позајмљивања у латински и романске језике, а одатле евентуално у словенски, она је означавала палицу обавијену бршљаном и листом винове лозе, са смрековом шишарком на врху. Ради се о предмету који се употребљавао у Дионисовом култу, који је на тлу Грчке старији него што се то мислило раније, пре него што је Дионисово име прочитано на микенским таблицама, али за који се од античког доба подозрева страно, највероватније трачко порекло. Оба актуелна етимолошка речника старогрчког језика, Фрисков и Шантренов, ову реч просуђују као позајмљеницу непознатог порекла која вероватно стоји у вези са хијероглифским хетитским (лувијским) *tuwarsa* „чокот; вино” (Frisk, Chantraine s.v.); за ту везу грчке речи су између осталих још Neumann 1961, 80 и Гамкредлидзе/Иванов 1984, 902 д., а против ње, као и оне са слн. *trs* „чокот”, исту-

¹¹ Абаев III 272 д. своди га на стиран. **tršū-* или *tršta-* „тврђ” и пореди са псл. **trъstb* „трска”.

¹² Са *s > h* пред назалом и премештањем аспирације на почетни дентал, као (вероватно) у θρίναξ „трозубац” < **tri-snak-*, уп. Frisk I 683 д.

¹³ Орел се не изјашњава о томе да ли је словенски предлог реконструисан на прасловенској, или на јужнословенској равни (са извршеном метатезом групе полуглас + *r*).

па Kronasser (1962, 162 д.), при чему му је главни аргумент то што *θύρσος* не значи „чокот“, него „штап, грана, трска“ (полазећи од тог значења, он предлаже за гр. реч сасвим хипотетичну „пелазгијску“ етимологију). Фриск са одобравањем бележи ову критику у допунској свесци свога речника (Frisk III 108), али овде оствареним увидом у распон значења словенске речи Кронасеров главни аргумент окреће се против себе самог.

Пре него што покушамо да све ове искидане и замршене нити размрсимо и повежемо на индоевропској равни, вратимо се начас јужно-словенском материјалу од којег смо пошли. Видели смо да Скок, заложивши се за прасловенско порекло речи *трс* (и *трш*), није учинио корак који одатле природно следи и повезао ове именице са глаголом *трсити* у било којем његовом значењу, иако о њему говори у две њиме насловљене одреднице,¹⁴ док је Куркина то учинила тек допола, остајући за именицу у значењу „чокот“ при уверењу да се ради о позајмици из романског, а у осталим значењима претпостављајући њено прасловенско порекло и изводећи из ње глагол. Оно што јој је, због недовољног увида у горе изнесени дијалекатски материјал, промакло јесте нужност да се између значења овог глагола за изворно узме „сећи, резати, кресати“, одакле се „требити, крчити, чистити земљиште“ изводи без проблема, док је обратни пут једва могућ. Одатле се такође дају извести значења „пањ, чокот“, будући да је пањ нешто што је **одрезано, окресано** (уп. *йàрвез* код жумберачких католика, херцеговачки топоним *Паријези*, чеш. *pařez* „пањ“ Skok III 134), а чокот — нешто што се **креше, обрезаје**, уп. слн. *obrezati trs* (Pleteršnik), с.-х. Trs na vřiemě obrezivař у спису далматинског властелина Кавањина са поч. XVIII в. (RJA s.v. trs), затим поствербалну изведеницу *рѣзница/рѣзница* Срем (Вук) „одрезан чокот лозе“ (Skok I.c.). Примена на букву могла се најпре развити из значења „одсечено и окресано стабло младе букве, буков колац“ (које је такође потврђено у словеначким дијалектима).¹⁵

Да ли је *трсити* (*се*) у сва три значења исти глагол, тј. могу ли се на изворну семантику сечења, резања свести, поред значења „крчити“ за које је то несумњиво, и значење „свршити, раскинути, скончати“, као и оно „трудити се, настојати“? Не чини се немогућ прелаз од „сечења, од-, пре-сецања“ до „окончавања, раскидања“, па чак ни метафора бриге као сечења самог себе.¹⁶ Како би, међутим, за такво повезивање биле пожељне још неке, засад недостајуће карике, а одавно предложена веза *трсити се* са лит. *triūsúoti* задржава своју примамљивост, и како се од значења „бавити се нечим“ без проблема долази до „обавити нешто“,

¹⁴ Та могућност извођења апелатива од глагола који се, без обзира на ограничен ареал, може узети за прасловенско наслеђе, умањује и вероватноћу алтернативне претпоставке, која би претпоставку позајмице измирила са распрострањеношћу речи *трс*, *трш*, наиме, да је она позајмљена не из италијанског, него раније, из балканског и подунавског латинитета.

¹⁵ Уп. и француски назив за букву *hêtre*, који је потиснуо стфр. *fou* од лат. *fagus*, а изводи се из франачке речи истоветне средњенисконемачкој *hēster* „младо дрво, посебно хрст и буква“ (Gamillscheg 514, Dauzat/Dubois/Mitterrand 370).

¹⁶ Одатле колоквијално *сецајти се* „нервирати се“?

то *īrsiīti* „свршити” и *īrsiīti se* „трудити се” радије остављамо по страни.

Јужнословенски корен **tʃs-* „сећи” (посведочен само још у чешком), ваља, како је то већ речено, на прасловенској равни реконструисати са следом полуглас — ликвида, при чему боја полугласа остаје неизвесна, тј. **tʃrs-* или **tʃrs-*. Зависно од тога, на још дубљој, индоевропској равни, треба (с обзиром на то да се *s* иза *r* не може сводити на праие. **s*, већ само на **k*) претпоставити **tʃk-* као нулску базу од **terk-/tork-*, или **turk-* поред **tʃrk-* као нулску базу од **tʃerk-/tʃork-*. У овом другом лику постоји један праиндоевропски глагол са значењем „сећи”, који је у новије време био предмет истраживања а да притом није узета у обзир словенска и друга грађа коју овде износимо.¹⁷ Он се реконструише на основу ав. *ḍwarəs-* „сећи, резати, обликовати”, одатле *ḍwōrəštār-* „творец” = стинд. *Tvāštār-* (< **Tvāštār-*) „божански дрводеља”, док се у другим језицима препознају само именске изведенице одатле: гр. *σάρξ*, *σάρκός* „месо” < **tʃrk-*, изворно „одрезан комад меса”,¹⁸ стир. *torc* „дивљи вепар”, ав. *ḍwākərəsō-* (уместо *ḍwarəsō-*?) „прасе” (McCone 1993). МекКон, а за њим Лубоцки и де Ламбертри свде ову зоонимску примену на изворну семантику **tʃ* „секач, резач” > „вепар”, но вероватније се чини да је назив за животињу изведен из овог корена због њене карактеристичне оштре, „секуће” длаке, уп. стсл. речи *трџса*, *трџсина* „чекиња”,¹⁹ такође сводиве на **tʃrk-*. Сасвим могућа и прихватљива, ова етимологија ипак остаје хипотетична с обзиром на вишезначност вокализма јсл. **tʃs-* при недостатку потврда овог корена из северних словенских језика које би нам омогућиле бољу оријентацију у том погледу, а и у одсуству словенских рефлекса друге две апофонске базе **tʃerk-/tʃork-* (имали бисмо одатле прасл. **tʃers-* одн. **tʃors-*).²⁰

Код *īrsiīti* „сећи, крчити” образовање на *-iīti* од нулске базе корена указује на деноминално постање; тако се у ЭССЯ глаголи сличног значења и структуре **kəlčiti* „крчити” и **kərčiti* id. изводе из корадикалних именица, без обзира на то што су оне саме у добром делу својих значења чити поствербали,²¹ а за прасловенски се не реконструишу примарни глаголи од датих коренова; уосталом, има прасловенских глагола аналогне структуре за које се не налази одговарајући именски предложак и просуђују се као етимолошки нејасни, нпр. **məršiti* (ЭССЯ 20/1994, 253 д.). Ако допустимо да је **tʃrsiti* деноминал како то узима Куркина, не можемо га с њом, из горе већ наведених разлога, извести из прасл. дијал. **tʃrsъ* као назива за комад дрвета у (непосведоченом)

¹⁷ Уп. нарочито Lubotsky 1994.

¹⁸ Овакву етимологију прихватају Pokorny 1102 и Frisk II 679 д. са лит., против ње иступа Chantraine, али за њу најскорије Ch. de Lamberterie, RPh 72/1998, 137.

¹⁹ Одатле (преко именске изведенице на *-ja*) с.-х. *īršav*, *īršaiī*, *īršacī*, о коси (Skok III 510 изводи из **īrš* „дебло, грм”).

²⁰ Осим ако се овај последњи лик *o*-базе не крије у *oīarasiīti* (в. горе): **tʃors-* би закономерно дало *īpras-* са испадањем *v* између два сугласника као у *xpacī* < **xvorstь*.

²¹ По ЭССЯ 13/1987 **kəlčiti* од **kəlčъ* у значењима „пањ, клада, шупље дрво, корен дрвета или жбуна, садница винове лозе, крчевина итд.” (184), **kərčiti* од **kərčъ* „пањ, крчевина итд.” (210 д.).

значењу примитивног оруђа, већ би семантички развој пре био сличан ономе као код нвнем. *stutzen* „кресати“ од срвнем. *Stutz* „пањ“. Са друге стране, авест. *θwarəs-* „сећи, резати, тесати“, иначе једини посведочен глагол од корена који нас овде занима, показује три лика презентске основе: атематски *θwarəs-* (само у једном примеру сумњиве изворности, уп. Bartholomae 796), тематски *θwarəsa-* и *aya-* образовање од нулске базе корена *θwarəsaya-* < **turkeio-*, које формално одговара прасл. *tǫrsiti* < **turkeio-*.

У сваком случају, како на прасловенском, тако и на праиндоевропском плану именица је боље посведочена. Њен ареал сеже од источне обале Јадранског мора, источних падина Алпа и горњег слива Лабе преко Карпата и Подунавља до Кавказа. За рум. *tîrș* може бити сасвим мало сумње да је из прасл. **tǫrșb*, а и осет. *tǫrs(æ)* тешко се може узети за домаћу реч; једини познат рефлекс праиранског корена **θvarts-* < праие. **tǫerk-* у осетском је *nomen instrumenti twas(æ)* „шило“ < **θvārštra-* (Абаев III 327), према чему бисмо од **θvǫrts-* очекивали ***twǫrs(æ)*, а не *tǫrs(æ)*. Стога најпре треба поћи од прасл. **tǫrsb* (**tǫrsb*), где се првобитно **u* утопило у вокалску ликвиду, и у осетској речи видети још један доказ старине и некадашње распрострањености словенске. Слично се поставља проблем етимологије другог осетског назива за врсту дрвета, *tægær*, „јавор, клен, Acer“, са паралелама у другим кавкасним језицима: чеч. *stajr* < **stagar*, сван. *tek'er* (и сл.), балк. *təkər/tægər* id., али без етимологије у било којем од њих; Абајев га пореди са рум. *stejar* „храст“, указујући да се сама румунска реч изводи од прасл. **stežerǫ* „колац“ (Абаев III 250 дд.); он при том запажа да при формалној блискости румунске речи са словенском њено значење стоји ближе осетском. То није тачно, јер она у румунском значи и „колац за који се привеже коњ који врше жито, тј. стожер“, а у словенском је забележено и значење „храст“ (кајк. *сiежср*, уп. Skok III 337 и најскорије М. Snoј у Bezljaj III 317); прасл. **stežarǫ* поред **stožerǫ* < **ste/ogǫrǫ* подудара се, до у вокализам (који је у самом словенском варијабилан), са лит. *stāgaras* „чврста дуга стабљика“. Могуће је да ови дендроними потичу из преткавказског периода осетске глотогенезе, из доба када су преци Осета, Сармати и Алани, настањивали бешумне степе северно од Црног Мора и били у положају да понешто из терминологије везане за врсте дрвећа позајме од својих северозападних суседа настањених у шумско-степском појасу — Прасловена, од којих су вероватно морали увозити дрвну грађу у виду одсечених дебала, облица, колаца (то је изворно значење сл. речи **tǫrsb* и **stežerǫ*).²²

У индоевропску породицу коју разматрамо може се укључити и овде већ поменути лувијска реч *tuwarsa* а, посредно, и грчка *θύρσοϛ*. Ако је тачно ново гледање на проблем сатемских рефлекаса за праие. **k* у лувијском, по којем би они у њему представљали регуларан третман у

²² Још један у ареалном погледу занимљив осетски дендроним без етимологије представља осет. ирон. *tūlz*, дигор. *tolzæ* „храст“, са једином убедљивом паралелом у мађ. *tölgy* id. (Абаев III 315 д.).

свим позицијама (Melchert 1987), онда се *tuwarsa* да̄ без проблема свести на праие. **tuorko-*, **tuērko-* или **tuṛko-* (лувијски вокализам је у овом случају индистинктиван у односу на прајезичко стање).

Уколико је овакво тумачење лувијске речи исправно, гр. θύρσοϛ јој не може бити прасродна, јер би се претпостављени праие. предложак у грчком развио у *σαρκος или сл., а уосталом грчки је овај корен наследио у сасвим другом конкретном значењу, о чему сведочи реч σάρξ, σαρκός „месо”. На директну позајмицу у грчки из анатолијског такође се тешко може помишљати, како због гр. θ- /th/ према лув. *t-*, тако и због разлике у значењу — која међутим, упркос Кронасеру, никако није разлог да се порекне свака веза између две речи. Додуше, θύρσοϛ није грчки назив за чокот, али се „тирс” у склопу Дионисовог култа најпре може схватити као симболичан приказ чокота, који је Грцима дошао заједно са самим култом — свакако веома рано, јер се Дионис помиње већ на микенским таблицама — са североистока, највероватније из Мале Азије преко Тракије (антички писци проглашавају Дионисовом постојбином како Тракију, тако и Лидију и Фригију).²³ За трачки се пак са добрим разлозима претпоставља спирантизација праие. *t* у *ṭ*, предавано грчким θ- (Георгиев 1977, 170). По тумачењу неког Писандра²⁴ које преноси у свом речнику Стефан Бизантинца (VI в.), трачко племе Агатирси које је живело у пределу Карпата названо је тако по Дионисовим тирсима (12, 1). На другом месту (632, 1) исти лексикограф нам саопштава да је Ἀγᾶθυρσοί грчко име за племе Траусе (Τραυσοί). Агатирсе први помиње Херодот у својој четвртој књизи на начин који наводи на претпоставку да су њихово име Грци најпре чули од (иранских) Скита. Имајући у виду авест. *θwərəs-* од праиран. **ṭvṛts-*, где је почетни глас такође спирант настао од праие. *t у положају пред сонантом, и случајеве као Ὑρκανία < *Vrkāna-*, где гр. *v* предаје иран. *vṛ*, можемо претпоставити у другом делу овог етнонима, пре него ли хипотетичну трачку реч **ṭurso-* (**ṭuršo-*?) „чокот, *шурс*”, већ поменути староирански глагол у значењу „украсити урезивањем, тетовирати”; уп. нарочито место из Авесте *sraēna aēšqm* (sc. *aurvatqm*) *safānhō zaranya paiti-ṭwarəštānhō* „њихова (тркачких коња) рожната копита обложена су златом” (Y. 57, 27), где *paiti-ṭwarəš-* означава технику цизелирања. Први део сложеног имена био би иран. *aga-* „лош, зао”, тј. у целини **aga-ṭvṛsa-* > Ἀγᾶθυρσοί би значило „ружно исечени”. Посреди би било подсмешљиво скитско извртање самоназвања својих трачких суседа, подстакнуто њиховим обичајем тетовирања уста и чланака, о којем саопштава Помпоније Мела (II 1), док Атенеј (Deipnosophistae XII 27) преноси помало бизарну причу Кларха Кипранина (IV—III в.) како су жене Трачана настањених северозападно од Скита (дакле Агатирса) усвојиле обичај да се тетовирају од

²³ Nilsson 564 дд.; за микенско порекло култа уп. Burkert 1985, 45.

²⁴ Посреди би могао бити епски песник тог имена из VII—VI века са Рода, аутор „Хераклије”, или, пре, триста година млађи Писандар из Ларанде, аутор „Херојских тегамија”.

Скићанки, које су им испрва то чиниле из обести (уп. Schrader/Nehring II 511 дд.).²⁵

Премда, дакле, античку традицију која у етнониму Ἐϋϕύρσοι препознаје реч θύρσος треба по свој прилици одбацити као грчку паретимологију, трачко, а у крајњој линији малоазијско порекло грчке речи и њено изворно значење „чокот“ остаје вероватно. Имали бисмо од праие. **цѣрк-*: 1) глагол „сећи, резати“ у иранском и словенском; 2) назив за свињу (изворно свињску чекињу) у иранском и келтском; 3) назив за одсечен комад дрвета, колац и сл. у словенском и румунском; 4) назив за букву у словенском и осетском; 5) назив за чокот у лувијском, у грчком и у словенском.

Док је у првом и другом случају посредни однос прасродства, у трећем и четвртном се, већ из формалних разлога, може претпоставити секундарно ширење речи из словенског (где се она ослања на глагол) у румунски, односно осетски. Најинтригантнији је пети случај. Ту постоје формални разлози да се грчка реч просуди као позајмљеница из анатолијског, вероватно трачким посредством, али питање да ли је и словенска реч *тѣрсь у значењу „чокот“, прасродна анатолијској, или од неког у неко време позајмљена, не решава се фонетским критеријумима. Оно што свакако отпада јесте њено извођење из грчког преко познатолатинског и италијанског. Италијанска реч, наима, као ни њен грчки предлог, не значи „чокот“, већ „труп(ац), стабљика, кочањ“ и сл., а то су све значења која се на словенском плану без проблема изводе из основне семантике глагола *тѣрсити „резати, сећи“, који сигурно није позајмљен из романског, као, уосталом, што се одатле да̄ извести и са̄мо значење „чокот“. Овако постављен, проблем се са језичке преноси на културноисторијску раван. Евентуално постојање назива за чокот у праиндоевропском и прасловенском подразумевало би да су већ Праиндоевропљани и доцније Прасловени узгајали винову лозу. То је пак тесно скопчано са проблемима индоевропске и словенске прапостојбине. Традиционално се узима да је првобитна територија праиндоевропског језика обухватала, негде у IV—III миленију пре Хр., евроазијске степе северно од Црног и Каспијског мора, док се колевка Словена у I миленију пре Хр. смешта на северозападни руб тог простора, у шумско-степски појас из-

²⁵ Сличну етимологију имена Ἐϋϕύρσοι као подругливог скитског назива за тетовиране Агатирсе предложио је већ Фасмер, само што он у другом делу претпоставља реч *daras-* „изглед“ (Vasmer 1923, 116); овде понуђено тумачење чини нам се и у формалном и у семантичком погледу убедљивије, за друге покушаје интерпретације в. Detschew 4. За први члан могло би се помишљати и на **vaga-* као поствербал од грчког глагола **vag-/vaǵ-* „бости“, посведоченог у староперсијском *avajam* „избо сам (очи)“ (уп. Brandenstein/Mayrhofer 151; за евентуалне друге индоир. потврде в. Benveniste 1959, 15 [друкчије Абаев I 85 д.], Mayrhofer II 488 д.; за даље ие. везе Pokorny 1179 д.); **vaga-dvǵsa-* значило би „бодењем (или шилом?) тетовирани“. Почетно *v-* могло је отпасти у грчкој предаји, али и у самом скитском изговору; спорадично отпадање *v* испред *a* својствено је осетском језику, а Абајев га претпоставља већ у неким скитским (тачније: сарматским) именима забележеним у античко доба (Абаев 1979, 328 д.). Строго узев, у скитском дијалекту, за разлику од авесте или сарматског, очекивало би се *ǵ*, а не *s* од праие. **k̄* (уп. најскорије Loma 2000, 334 дд., са лит.), но у **dvǵs-* уместо ***dvǵǵ-* одступајући рефлекс праиран. *ts > скит. *s* уместо *ǵ* могао је бити условљен дисимилацијом према почетном *ǵ-*.

међу средњег Дњепра и горње Висле. У новије време тим традиционалним концепцијама супротстављају се две алтернативне хипотезе: Гамкрелидзе и Иванова о малоазијској прадомовини Индоевропљана и Трубачовљева о подунавској прапостојбини Словена. Гамкрелидзе и Иванов у поткрепу своје хипотезе између осталог преокрећу аргумент винове лозе. Присуство назива за вино и винову лозу сазвучних праиндоевропском **uoino-* (и сл.) у низу неиндоевропских језика средоземног басена и Кавказа (египатски *wnš*, прасемитски **wajn-*, хатски *uindu-*, картвелски **γwino-*) раније је интерпретирано махом као показатељ страног порекла речи у праиндоевропском језику и реалије у култури његових носилаца. Са друге стране, од свих ових језика та реч се без проблема тумачи само из индоевропских језичких средстава, као изведеница на *-no-* од корена **uei-/uoi-/ui-* "вити" у изворном значењу „повијуша, лоза”, присутном и код других образовања од истог корена, између осталог лат. *uitis* „винова лоза”, прасл. *pa-vitь, а осим тога варијантношћу својих облика, који показују сва три апофонска ступња, она оставља утисак прајезичког образовања, тако да се може, са Гамкрелидзеом и Ивановим, допустити и да је позајмица ишла у другом смеру, од Праиндоевропљана семитско-хамитској и другим језичким породицама, или, ако би се предност ипак дала кавкаском називу, да је он ушавши у праиндоевропски у њему био темељно преобликован и преосмишљен у духу горенаведене етимологије, и одатле био даље прослеђен (Гамкрелидзе/Иванов 647 дд.). Како се у трагању за постојбином винове лозе издваја област јужног прибрежја Црног и Каспијског мора, Јерменије и присојних обронака Кавказа, где она расте самоникло у виду пузавице која прекрива висока стабла и без обрезивања или било какве неге даје обиље плодова (уп. Schrader/Nehring II 642),²⁶ могућност да се праиндоевропски назив за чокот изведен од **tuerk-* „резати”, који својом семантиком јасно указује на прелазак на гајење и *обрезивање* винове лозе, појавио управо на том терену и одатле даље ширио, узајамно се поткрепљује са Гамкрелиздеовим и Ивановљевим убицирањем индоевропске прадомовине у те пределе. Напоменимо да у последње време такву убикацију претпостављају и други истраживачи по другим основима. Тако Друз у језерској области источне Анатолије види оно подручје на којем се најпре развила израда и употреба бојних двоколица и које је било полазиште индоевропске експанзије на прелазу из трећег у други милениј пре Хр. (Drews 1988, в. особито закључак 197 дд.). Што се тиче Словена, разматрана породица речи ограничена је на југ њихове језичке територије (при чему чешки представља јужни део западнословенског подручја). Та чињеница не мора одражавати, како се досад махом узимало, позајмицу речи до које би било дошло управо на том простору након досељења Словена, или, у складу са Трубачовљевом хипотезом, њихово одвајкадашње присуство у средњем По-

²⁶ Слично Richter 128: данас се сложено узима да се дивља лоза, чију постојбину ваља тражити са обе стране Кавказа, још пре свога планског оплемењења преко Персије, Јерменије, северне и западне Мале Азије, Тракије, Грчке и Италије све до Швајцарске, дуж источне обале Средоземног мора проширила у Египат и северну Африку и на разним местима била на разне начине култивисана и оплемењена.

дунављу. Пре се ради о одразу две још прасловенске дијалекатске изолексе, тј. о томе да је, у једној ранијој фази, глагол живео у словенско-иранској додирној зони на југоистоку познопрасловенске територије, а да је доцније његова изведеница попримила значење чокота под утицајем суседних трачко-дачких племена на њеном југозападу, у североисточном подгорју Карпата. При доцнијем ширењу Словена у средњу и јужну Европу такав географски распоред ове, као и многих других изоглоса, напросто се пресликао на новопоседнуто тле. На аналогну претпоставку наводи и помало неочекивано сазнање да је иста реч у прасловенском имала и, на сличан начин дијалекатски ограничено, значење „букве, букове грађе“, у којем је прешла севернопонтским Иранцима. Тај налаз опет указује на контакт Прасловена са трачко-дачким елементом (Дачанима и Агатирсима) настањеним у области Карпата, с ову страну источне границе распрострањености букве, која се пружа отприлике од Калињинграда (Кенигсберга) преко Подоља на Крим — а у крајњој линији на нешто западнију локацију постојбине Словена од општеприхваћене бар у неком временском одсеку њихове праисторије. Чињеница да је реч у румунски ушла из словенског само је још један од аргумената против дачког порекла Румуна и њихове аутохтоности у пределима северно од Дунава.

Београд

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- АБАЕВ: В. И. Абаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка I—IV*, Москва/Ленинград 1958—1989.
- АБАЕВ 1979: Скифо-сарматские наречия, *Основы иранского языкознания. Древнеиранские языки*, Москва, 272—363.
- БД: *Българска диалектология*, София.
- БОГДАНОВИЋ 1979: Х. Богдановић, *Говори Бучума и Белој Појока*, СДЗБ XXV, 1—178.
- ВУЧИЋИЋ: М. Вучићић, *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*, Подгорица 1995.
- ВУК: В. Стефановић-Караџић, *Српски рјечник* Беч 1852.
- ГАМКРЕЛИДЗЕ/ИВАНОВ: Т. В. Гамкредидзе / Вяч. Вс. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси 1984.
- ГЕОРГИЕВ 1977: Вл. Георгиев, *Траките и техният език*, София.
- ГРКОВИЋ 1986: М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд.
- ДАНИЧИЋ: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старица српских I—III*, Београд 1863—1864.
- ЕЛЕЗОВИЋ: Г. Елезовић, *Речник косовско-мешоховског дијалекта I—II* (= СДЗБ IV, VI), Београд 1932, 1935.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974—.
- ЖИВКОВИЋ: Х. Живковић, *Речник ипиројског говора*, Пирот 1987.
- ЗЛАТАНОВИЋ: М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- КУРКИНА 1992: Л. В. Куркина, *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*, Люблина.

КУРКИНА 1997: Л. В. Куркина, *Славянские этимологии — словен. stírsniti (se)*, *Этимология* 1994—1996, Москва 1997, 46—52.

КУРКИНА 1998: Л. В. Куркина, *Термины подсечно-огневого земледелия в составе праславянского словаря*, *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Warszawa 1998, 207—229.

МЛАДЕНОВ: С. Младенов, *Этимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София 1941.

ППЈ: *Прилози прѹучавању језика*, Нови Сад, Филозофски факултет.

ПРОД: Ст. Илчев (ред.), *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, София 1974.

РСА: *Речник срѣскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности, Београд 1959—.

СДЗБ: *Срѣски дијалектолошки зборник* Српске академије наука, Београд.

ТОМИЋ 1984: М. Томић, *Говор Свиничана*, СДЗБ XXX, 7—265.

ЂУПИЋИ: Д. Ђупић / Ж. Ђупић, *Речник зговора Загараца* (= СДЗБ XLIV), Београд 1997.

ШКРИВАНИЋ 1981: Г. Шкриванић, *Раваничко власћелинство*, Манастир Раваница. Спомена о шестој стогодишњици, Београд 1981, 83—99.

*

BARTHOLOMAE: Chr. Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, Straßburg 1904, Nachdruck Berlin/New York 1979.

BENVENISTE 1959: E. Benveniste, *Études sur la langue ossète*, Paris.

BEZLAJ: Fr. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977—.

BEZLAJ 1956—1961: Fr. Bezljaj, *Slovenska vodna imena I—II*, Ljubljana.

BEZLAJ 1968: Fr. Bezljaj, *Einige slovenische und baltische lexische Parallelen*, *Linguistica VIII/1*, Ljubljana 1966—1968, 78—81.

BOGDANOVIĆ 1982: N. Bogdanović, *Geografska imena u svrljiškom kraju*, *Onomastica Jugoslavica* 10, 285—292.

BRANDENSTEIN/MAYRHOFER: W. Brandenstein / M. Mayrhofer, *Handbuch des Alt-persischen*, Wiesbaden 1964.

BURKERT 1985: W. Burkert, *Greek Religion*, Cambridge, Massachusets.

CHANTRAINE: P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque I—IV*, Paris 1968—1980.

DAUZAT/DUBOIS/MITTERAND: A. Dauzat / J. Dubois / H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris ⁴1964.

DETSCHEW: G. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957.

DREWS 1988: R. Drews, *The Coming of the Greeks*. Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East, Princeton.

FRISK: H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch I—III*, Heidelberg 1973—1979.

GAMILLSCHEG: E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg 1928.

HOLUB-KOPEČNÝ: J. Holub / Fr. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952.

HOSÁK/ŠRÁMEK: L. Hosák / R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I—II*, Praha 1970—1980.

JURIŠIĆ: B. Jurišić, *Rječnik otoka Vrgade*, Zagreb 1973.

KRONASSER 1962: H. Kronasser, приказ књиге Neumann 1961, *Kratylos* 7, 160—163.

LOMA 2000: A. Loma, *Skythische Lehnwörter im Slavischen. Versuch einer Problemstellung*, *Studia Etymologica Brunensia* 1, Praha, 333—330.

- LUBOTSKY 1994: A. Lubotsky, *Avestan θβoraštar- and the Indo-European root *turk-*, *Die Sprache* 36, 94—102.
- МАЧЕК: V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, ²Praha 1968.
- MAYRHOFER: M. Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I—II*, Heidelberg 1986—1996.
- MCCONE 1993: K. McCone, *The etymology of Old Irish torc 'boar'*, *Comparative-historical linguistics (Indo-European and Finno-Ugric)*. Papers in honor of O. Szemerényi III, ed. by B. Brogyanyi and R. Lipp, Amsterdam, 291—292.
- MELCHERT 1987: H. Craig Melchert, *PIE Velars in Luvian*, *Studies in Memory of Warren Cowgill (1929—1985)*. Papers from the Fourth East Coast Indo-European Conference, Cornell University, June 6—9, 1985, ed. by C. Watkins, Berlin / New York, 182—204.
- MEYER: G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Straßburg 1891.
- MIKLOSICH: Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- NEUMANN 1961: G. Neumann, *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, Wiesbaden.
- NILSSON: M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion I*, München 1955.
- OREL: VI. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden etc. 1998.
- PLETERŠNIK: M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I—II*, Ljubljana 1894—1895.
- POKORNY: J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern 1959.
- PROFOUS: A. Profous, *Místní jména v Čechach I—V*, Praha 1947—1960.
- RICHTER 1968: W. Richter, *Die Landwirtschaft im homerischen Zeitalter = Archaeologia Homerica Bd. II*, Kap. H, Göttingen.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I—XXIII*, Zagreb 1880—1976.
- RPh: *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes*, Paris.
- SCHEFTELOWITZ 1929: J. Scheftelowitz, *Die verbalen und nominalen -sk- und -sk-Stämme im Baltisch-Slavischen und Albanischen*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft im Gebiet der indogermanischen Sprachen* 56.
- SCHRADER/NEHRING: *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* von O. Schrader, herausgegeben von A. Nehring, I—II Berlin/Leipzig 1917—1929.
- SKOK: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I—III*, Zagreb 1971—1973.
- SNOJ: M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
- VASMER 1923: M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I. Die Iranier in Südrußland*, прештампано у: id., *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde I*, Berlin 1971.

Aleksandar Loma

SKR. DIAL. ТРСИТИ 'BESCHNEIDEN, STUTZEN, RODEN' IM GEMEINSLAVISCHEN UND INDOGERMANISCHEN KONTEXT

Zusammenfassung

Neben dem schriftsprachlichen *trsiiti se*¹ 'sich bemühen', das eine nordwestliche Verbreitung hat, und dem montenegrinischen (*o-*)*trsiiti*² 'fertig machen, erledigen' gibt es im Serbokroatischen auch ein drittes Verb *trsiiti*³. Im Unterschied zu den beiden vorgenannten Homonymen, die schon Vuk in sein Wörterbuch eingetragen hat, blieb es bisher wenig beachtet. Es kommt (auch mit *o-*, *na-*) in den Bedeutungen 'beschneiden (Äste, Laubwerk, Reisig, zum Futtern oder Flechten); roden

(Gebüsch, Gesträuch, Ried u. ä.)' in südöstlichen serbischen Mundarten vor, ist vereinzelt auch auf dem anliegenden Boden Westbulgariens belegt, taucht aber wieder weit davon auf, bei Split in Dalmatien, als *ras-/pro-trsiti* 'einen Weg durch Gestrüpp bahnen'. Eine solche Randverbreitung des Wortes weist auf sein hohes Alter hin, obwohl ältere Belege fehlen, mit Ausnahme des 1381 in Nordostserbien belegten Flurnamens *Prēka trsb*, der wohl als '(querer) Durchhau' aufzufassen ist. Skok — der übrigens nur wenige Beispiele von *trsiti*³ 'beschneiden, roden' kennt — stellt das Verb in dieser Bedeutung, sowie in jener 'fertig machen', mit *trsiti se*¹ 'sich bemühen' zusammen, das seit Miklosich mit lit. *triūsuoti* dass. verglichen wird. An sich plausibel, kann dieser Vergleich des ganzen Bedeutungsumfanges kaum Rechnung tragen, und man muß Kurkina zustimmen, wenn sie jüngst *trsiti*³ von dieser Sippe trennt; jedoch scheint sie die Tatsache zu übersehen, daß die Semantik des Rodens hier auf jene des Schneidens zurückgeht, und es ist schwierig ihrer Annahme zu folgen, *trsiti* 'roden' sei ein Denominativum von *trs* 'Stock' als primitives Werkzeug zum Bebauung.

In der Tat kommt das Wort *trs* neben dem Serbokroatischen, wo es auf den Westen beschränkt ist, noch im Slovenischen und Tschechischen vor, in den Bedeutungen 'Strunk, Kolben, Stumpf, Stengel, Stange, Pfahl', und auch 'Weinstock'. Nach der (fast) allgemeinen Meinung handle es sich um Entlehnung aus ital. *torso* 'Rumpf, Stamm, Stengel, Strunk' (das seinerseits über spätlat. *tursos* aus gr. *thýrsos* stammt); auf den ersten Blick spricht sowohl das Areal des slav. Substantivs dafür, als auch sein Charakter des Kulturwortes als Bezeichnung des Rebenstocks. Jedoch hat das ital. Wort mit dem Weinbau nichts zu tun, und alle slavischen Bedeutungen — 'Stock, Pfahl' usw. als abgeschlagenes und beschnittenes, 'Weinstock' als zu beschneidendes Holz — leiten sich ungezwungen aus einem Verb 'schneiden' ab, das, wie wir gesehen haben, tatsächlich belegt ist, und zwar in einem Teil des südslavischen Raums, wo man sich einen unmittelbaren Einfluß des Italienischen schwierig vorstellen kann. Überdies läßt sich *trs* von sloven. *trš* kaum trennen, das ihm bedeutungsmäßig sehr nahe steht und sich als *jo*-Ableitung daraus erklärt, und mit dem letzteren hängt nicht nur rum. *tîrș* 'strauchartiger verkrüppelter Baum' zusammen, sondern wohl auch osset. *tærs* 'Buche', sonst ohne überzeugende Etymologie, zumal sloven. *trš* in den beiden Bedeutungen vorkommt. Da in den beiden Fällen nur die Entlehnung aus dem Urslavischen ins Dakoromanische bzw. Sarmatoalanische in Frage kommt, und kaum umgekehrt, sind wir berechtigt, diese ganze Wortsippe trotz ihrer südlichen Verbreitung als gemeinslavisch zu betrachten und für sie nach einem tieferen, indogermanischen Ursprung zu suchen. Dabei bietet sich die idg. Wurzel **tʰerk-* 'schneiden' an, aus dessen Schwundstufe **turk-* sich ein slavisches **tørs-* ergeben hätte, das der südslav. Form *trș-* zugrundeläge. Das Verb **tørs-iti* < **turk-eio-* fände dann sein Gegenstück in avest. *θwərəsaya-* < **turk-eio-* (neben *θwərəsa-*) 'schneiden'. Ferner läßt sich aksl. *trsa* 'Borste' mit avest. *θwərəsō* 'Ferkel', air. *torc* 'Wildschwein' vergleichen, aber auch sl. *trș* < **tørs-* mit der luwischen (bildhethitischen) Bezeichnung des Weinstocks *tuwarsa*, vorausgesetzt, daß luw. *s* regelmäßig idg. **k* wiedergibt.

Wie mehrmals angenommen, könnte auch gr. *thýrsos* 'von Efeu oder Weinlaub umwundener Stab der Bacchantinnen' (urspr. ein Abbild des dionysischen Weinstocks?) hierhergehören, nicht aber als mit dem luw. Wort urverwandt, sondern als daraus entlehnt, wobei eine thrakische Vermittlung sowohl aus phonetischen als auch aus kulturhistorischen Gründen glaubhaft erscheint (jedoch hätten die *Agathýrsoi*, trotz der antiken Auffassung, mit den *thyrsi* nichts zu tun; sie sind vielmehr wegen ihrer Tätovierung von ihren iranischen Nachbarn, den Skythen, als **(v)aga-θvrsā-* 'die häßlich, o. mit Ahle, gekerbten, gestochenen' bezeichnet worden). Was die alte Frage nach der Bekanntschaft der Urindogermanen mit dem Wein betrifft, ist es zu bemerken, daß zum Unterschied von **yoino-* (u. ä.), das sich ursprünglich auf das rankende Gewächs (zur Wz. **uei-* 'winden'), d.h. die wildwachsende Rebe bezogen haben wird, die Bezeichnung des Weinstocks als **θurko-* (o. ä.) den Schnitt, d.h. die Weinkultur, voraussetzt. Wenn nach den Paläobotanikern ihr Ausgangspunkt in einer Zone zu suchen ist, die sich vom Süden des Kaukasus und des Kaspisees längs der Südküste des Schwarzen Meeres bis zum Norden der Balkanhalbinsel erstreckt, dann muß man sich fragen, warum soll das kleinasiatische Wort für den Weinstock den Umweg über Griechenland und Italien gemacht und unterwegs seine ursprüngliche Bedeutung verloren haben, um sie schließlich im südwestlichen Teil des slavischen Sprachraums wieder zu gewinnen. Eher ist eine ursprachliche oder früheinzelsprachliche Isoglosse denkbar, an der neben dem Anatolischen und Thrakischen auch das Urslavische teilnahm, und zwar jene seinen Mundarten, die im Südwesten des ursprünglichen Sprachterritoriums gesprochen worden wären, und bei seinen späteren Verengungen und Ausbreitungen diese Lage beibehalten hätten.

Auch zur „Buchenfrage“ eröffnen sich neue Perspektiven. Wenn die Slaven das germ. Wort für Buche zu einem Zeitpunkt entliehen, als ihre Wohnsitzen östlich der Verbreitungsgrenze dieser Baumart lagen, scheint osset. *tars* von einer früheren Zeit zu zeugen, als sie ihre sarmatisch-alanischen Nachbarn in der waldloser nordpontischen Steppe mit Baustoff versorgten, das vor allem aus jungen Buchen als Rundholz bestanden haben dürfte, die das östliche Vorgebirge der Karpaten bewachsen.

ADDENDUM

Након завршетка овог рада до руку ми је дошао чланак Constantin Dominte, *Le mot régional daco-roumain 'târș'*. Une hypothèse étymologique concernant le substrat du roumain, en rapport avec le grec ancien, *Balkan Studies* 27, 2, Thessaloniki 1986, стр. 253–254, где се румунска реч одваја од словенске и своди на хипотетични трачки предлогач грчке θύρσος, који не би био сродан са хет. *tuwarsa*, него са лат. *furca*.